

PSYCHOLOGISCHE TYPEN

Carl Gustav Jung

Psychologische typen

Uitgebreide en volledig herziene editie

Vertaald door Rob van Limburg
en Annelies Hazenberg

Ingeleid door drs. Karen M. Hamaker-Zondag en van
een nawoord voorzien door Hugo van Hooreweghe

LEMNISCAAT  ROTTERDAM

Psychologische typen is een uitgebreide en volledig herziene editie van het gelijknamige boek dat in 1949 verscheen bij uitgeverij Servire (tweede druk 1984). Vergeleken met de Servire-editie is deze nieuwe uitgave uitgebreid met het aanhangsel dat deel uitmaakt van de Duitse en Engelse standaardeditie, en met een lijst van de gebruikte literatuur. Het aanhangsel – voor het eerst in het Nederlands vertaald – bestaat uit een viertal kortere opstellen: ‘Over het vraagstuk van de psychologische typen’, ‘Psychologische typen’, ‘Psychologische typologie’ en ‘Psychologische typologie’. De oorspronkelijke Duitse tekst is te vinden in deel 6 van de *Gesammelte Werke*. Het hoofdstuk ‘Definitionen’ uit de Duitse editie is weggelaten. Deze Nederlandse editie is voorzien van een nieuwe, uitgebreide inleiding door Karen M. Hamaker-Zondag en een eveneens voor deze editie geschreven nawoord door Hugo Van Hooreweghe.

Derde druk, 2003

Vertaling inleiding en hoofdstukken 1–XI: Rob van Limburg
Vertaling aanhangsel (‘Over het vraagstuk van de psychologische typen’, ‘Psychologische typen’, ‘Psychologische typologie’ en ‘Psychologische typologie’): Annelies Hazenberg

Omslag: Gerolf T’Hooff/Pieter Kers

ISBN 90 5637 353 6

© Vertaling en Nederlandse rechten Lemniscaat bv, Rotterdam,
1949, 1984, 2003

© Inleiding drs. Karen M. Hamaker-Zondag, Stichting Odrerir

© Nawoord Hugo Van Hooreweghe

© Walter-Verlag AG Olten, 1971

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk: Krips bv, Meppel

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux waardoor onnodig en milieuerontreinigend transport is vermeden.

Inhoud

9	Een inleiding in de typologie van Jung <i>Door drs. Karen M. Hamaker-Zondag</i>
21	Inleiding
26	HOOFDSTUK I – Het vraagstuk van de typen in de antieke en middeleeuwse geestesgeschiedenis
26	1 <i>De psychologie in de Oudheid – Tertullianus en Origenes</i>
39	2 <i>De theologische twisten in de oude kerk</i>
41	3 <i>Het vraagstuk van de transsubstantiatie</i>
45	4 <i>Nominalisme en realisme</i>
45	a) Het probleem van de universalia in de Oudheid
57	b) Het probleem van de universalia in de scholastiek
66	c) De poging tot synthese door Abélard
85	5 <i>De avondmaalsstrijd tussen Luther en Zwingli</i>
88	HOOFDSTUK II – Schillers opvattingen over het vraagstuk van de typen
88	1 <i>De brieven over de esthetische opvoeding van de mens</i>
88	a) Over de waardevolle en de minderwaardige functie
119	b) Over de elementaire driften
152	2 <i>De verhandeling over naïeve en sentimentele dichtkunst</i>
153	a) De naïeve houding
154	b) De sentimentele houding
156	c) De idealist en de realist
158	HOOFDSTUK III – Het Apollinische en het Dionysische

169	HOOFDSTUK IV – Het vraagstuk van de typen in de kennis van de mens
169	1 <i>Algemene opmerkingen over de typen van Jordan</i>
175	2 <i>Speciale weergave en beoordeling van de typen van Jordan</i>
175	a) De introverte vrouw (<i>the more impassioned woman</i>)
178	b) De extraverte vrouw (<i>the less impassioned woman</i>)
183	c) De extraverte man (<i>the less impassioned man</i>)
187	d) De introverte man (<i>the more impassioned man</i>)
190	HOOFDSTUK V – Het probleem van de typen in de dichtkunst
	<i>Carl Spitteler: Prometheus en Epimetheus</i>
190	1 <i>Inleidende opmerkingen over de typering van Spitteler</i>
197	2 <i>Een vergelijking van de Prometheus van Spitteler met die van Goethe</i>
214	3 <i>De betekenis van het verenigende symbool</i>
220	a) De brahmanistische opvatting van het probleem der tegenstellingen
224	b) Over de brahmanistische opvatting van het verenigende symbool
233	c) Het verenigende symbool als dynamische wetmatigheid
239	d) Het verenigende symbool in de Chinese filosofie
245	4 <i>De relativiteit van het symbool</i>
245	a) Vrouwendienst en zielendienst
266	b) De relativiteit van het godsbegrip bij Meister Eckhart
285	5 <i>Het karakter van het verenigende symbool bij Spitteler</i>
299	HOOFDSTUK VI – Het probleem van de typen in de psychiatrie
316	HOOFDSTUK VII – Het probleem van de typen in de esthetica
327	HOOFDSTUK VIII – Het probleem van de typen in de moderne filosofie
327	1 <i>De typen van James</i>
335	2 <i>De karakteristieke tegenstellingscomplexen van de typen van James</i>
347	3 <i>Kritiek op de opvatting van James</i>

351	HOOFDSTUK IX – Het probleem van de typen in de biografie
360	HOOFDSTUK X – Algemene beschrijving van de typen
360	A <i>Inleiding</i>
363	B <i>Het extraverte type</i>
363	I De algemene houding van het bewustzijn
368	II De houding van het onbewuste
373	III De bijzonderheden van de psychologische elementaire functies bij de extraverte levenshouding
373	1 Het denken
378	2 Het extraverte denktype
387	3 Het voelen
389	4 Het extraverte gevoelstype
393	5 Samenvatting van de rationele typen
395	6 De gewaarwording
396	7 Het extraverte gewaarwordingstype
400	8 De intuïtie
402	9 Het extraverte intuïtieve type
405	10 Samenvatting van de irrationele typen
408	C <i>Het introverte type</i>
408	I De algemene houding van het bewustzijn
412	II De onbewuste houding
415	III De bijzonderheden van de psychologische elementaire functies bij de introverte levenshouding
415	1 Het denken
418	2 Het introverte denktype
422	3 Het voelen
424	4 Het introverte gevoelstype
427	5 Samenvatting van de rationele typen
429	6 De gewaarwording
431	7 Het introverte gewaarwordingstype
434	8 De intuïtie
437	9 Het introverte intuïtieve type
439	10 Samenvatting van de irrationele typen
441	11 Hoofdfunctie en hulpfunctie

445	HOOFDSTUK XI – Slotwoord
455	Aanhangsel
457	<i>Over het vraagstuk van de psychologische typen</i>
467	<i>Psychologische typen</i>
483	<i>Psychologische typologie</i>
502	<i>Psychologische typologie</i>
516	Noten
524	Literatuur
535	Nawoord: Zoeken naar de meerwaarde van een psychologische typologie <i>Door Hugo Van Hooreweghe</i>

Een inleiding in de typologie van Jung

DOOR DRS. KAREN M. HAMAKER-ZONDAG

Ontvankelijk en open

Jung was een man van de praktijk. Hij had een open houding naar zijn cliënten en een scherp observatievermogen, en zocht pas naar een theoretische verklaring of een theoretisch kader nadat hem in zijn praktijk een aantal dingen waren opgevallen. Hij liet de beelden spreken en de ervaringen zijn voor wat ze waren, en probeerde ze niet in een systeem te persen wanneer hij ze nog onvoldoende begreep. De verschijnselen die hij nog niet kon plaatsen vergat hij niet; die konden soms jaren later opeens weer een rol gaan spelen wanneer hij ze tezamen met nieuwe ervaringen kon vatten. Ook ervaringen uit zijn eigen leven, zowel in zijn binnen- als in de buitenwereld, nam hij mee in zijn theorievorming. Zijn al in een vroeg stadium gerijpte ideeën over psychologische typen zijn op deze wijze ontstaan.

Door deze houding en doordat hij op zijn eigen ervaringen durfde te koersen, of innerlijk móest koersen, was Jung in staat om een geheel eigen vorm van psychologie te scheppen die zich steeds meer vervreemde van die van Freud, met wie het zoals bekend tot een breuk kwam. Het nadeel van deze open houding voor de lezer en student is dat Jung zijn theorie steeds bleef bijwerken en aanpassen, waardoor geen enkel boek dat hij geschreven heeft over een specifiek onderwerp, zoals *Psychologische typen* of *Synchroniciteit*, zijn gehele visie en uiteindelijke inzichten bevat. Hij bleef doorgroeien. Wil je in de praktijk goed aan de slag kunnen met zijn typologie, dan is het noodzakelijk om ook elders in zijn werk op zoek te gaan naar zijn verdere ideeën. Ook zijn naaste medewerkers en vertrouwelingen die zijn visie tot op het bot kenden, zoals bijvoorbeeld Marie-Louise von Franz, hebben waardevolle aanvullingen gegeven die het mogelijk maken Jungs typologie zowel theoretisch als praktisch beter te begrijpen.

Associatie-experimenten

Het begin van de typologie van Jung ligt bij zijn werken met asso-

ciatie-experimenten die hij vanaf het allereerste begin van zijn praktijk als instrument gebruikte en die hij in de loop der jaren steeds meer verfijnde. Jung liet zijn cliënten op een reeks van woorden associëren met het eerste woord dat hun te binnen schoot. Zo ging Jung door een nauwgezette analyse van de reacties steeds duidelijker zien hoe stoorzenders vanuit het onbewuste werken, en dat was een belangrijke aanzet tot zijn latere leer van de complexen.

Maar hem viel ook nog wat anders op. Hoewel de reacties op een steekwoord qua woorden en begrippen zeer uiteenlopend waren, bleek er achter die reacties een bepaald patroon te zitten. Er waren mensen die bijvoorbeeld voornamelijk reageerden met woorden die samenhangen met uiterlijke algemeenheden. Zeg je bijvoorbeeld het woord 'naald', dan wordt er met 'draad' op gereageerd: 'naald en draad' is een gangbare combinatie in het algemeen spraakgebruik. Er was echter ook een groep mensen bij wie je dergelijke reacties veel minder tot vrijwel niet kreeg, maar bij wie de reacties weer een ander achterliggend patroon vormden. Dat wekte Jungs nieuwsgierigheid: zou er een typologie uit te halen zijn? Samen met zijn collega Franz Riklin heeft hij in 1903 en 1904 geprobeerd om op basis van de reacties van vele cliënten een indeling samen te stellen. Die indeling was echter ingewikkeld en onmogelijk en bevatte elkaar niet uitsluitende categorieën. Jung heeft die poging dan ook niet verder uitgewerkt, maar zijn belangstelling was gewekt en de zoektocht naar een typologie was geboren.

Kennis

Het idee van een psychologische typologie moet al eerder ergens in zijn achterhoofd hebben gezeten. In de tijd dat hij nog in Parijs studeerde bij de beroemde en vernieuwende Pierre Janet, leerde hij dat Janet van het bestaan van twee basisneurosen uitgaat, namelijk hysterie en psychasthenie. Deze basisneurosen herkent Jung in zijn werk bij de ontwikkeling van de dynamieken introvert en extravert.

In diezelfde Parijse tijd van Jung verschijnt het boek *L'étude expérimentale de l'intelligence* van Alfred Binet, waarin Binet uitgebreid de begrippen 'introspection' en 'externospection' behandelt. Het kan niet anders of Jung moet al ergens innerlijk 'een kapstok' hebben gehad voor zijn ideeën over introvert en extravert, al blijft het een feit dat hij deze ideeën pas echt heeft willen en kunnen vormgeven nadat hij ze zelf in de praktijk had waargenomen en ontrafeld.

Daarnaast heeft Jung een uitgebreide studie gemaakt van pogingen in de geschiedenis om tot een indeling in mensentypen te komen. Deze worden in het boek *Psychologische typen* uitgebreid weergegeven en van commentaar voorzien, waardoor het boek alleen al om deze reden een document humane is en uitermate waardevol om te lezen. Jungs eigen typologie komt pas in hoofdstuk 10 aan bod, en eigenlijk veel te beknopt om deze te kunnen doorgronden en praktisch te kunnen toepassen. Dat blijkt niet zozeer uit hoofdstuk 10 zelf, al zijn de typen daar omschreven op een manier waarvan je al gauw denkt: 'Ik zou eigenlijk géén van deze typen willen zijn!' Wanneer je tientallen jaren in de dagelijkse praktijk met de typologie hebt gewerkt vanuit de zuivere inzichten van Jung (en analytici als Von Franz), dan kun je niet anders zeggen dan dat het een heel verrijkende en diepgaande typologie is die je tal van handvatten geeft in elke denkbare levenssituatie, van het opvoeden van je kinderen tot aan het begrijpen van je partner, je baas, enzovoort. Die diepte komt helaas in dit werk van Jung nog niet uit de verf.

Wanneer hij dan in 1921 zijn *Psychologische typen* publiceert, is daarin een schat aan kennis verwerkt, uiteenlopend van een grote historische kennis van typenleren in het verleden en de inzichten uit zijn Parijse tijd bij Janet en Binet tot een grote praktische kennis op basis van het jarenlang werken met associatie-experimenten.

Persoonlijke zoektocht

Maar tussen 1903/1904, zijn eerste zoeken naar een eigen typologie, en 1921, het publicatiejaar van *Psychologische typen*, is er in het leven van Jung heel veel gebeurd, waarbij de breuk tussen hem en Freud op de voorgrond treedt. In de psychoanalytische beweging kwamen meer visies naar voren, zoals die van Adler, maar Jung had ook met de aanpak en inzichten van Adler weinig affiniteit. Jung zocht naar een dieperliggende verklaring om de door hem als onoverbrugbaar ervaren tegenstellingen tussen Freud en hem en Adler en hem te kunnen begrijpen. Het was het mechanisme van introversie en extraversie dat hem de benodigde kapstok hiervoor gaf. Zijn persoonlijke botsingen met andere inzichten hebben dus mede een impuls gegeven tot het zoeken naar een typologie.

Jung wilde, mede op grond hiervan, leren begrijpen hoe een individu aan de wereld was gerelateerd. Het bleek hem dat de indeling

introvert/extravert veel zei over hoe het bewustzijn was ingesteld: bij de extravert is het bewustzijn gericht op de buitenwereld, bij de introvert op zijn eigen binnenwereld. Maar het was Jung ook gebleken dat sommige mensen de neiging hebben om alles heel letterlijk te nemen, en anderen weer de neiging hebben om vanuit gevoelsoordelen te reageren, en dergelijke. Die verschijnselen hangen niet samen met de vraag of iemand introvert of extravert is, ze staan er los van. Er kon dus nog sprake zijn van een tweede indeling, en hij extraheerde uit zijn praktische werk een indeling in een viertal typen. Dat is een indeling die informatie geeft over de oriëntatie van het bewustzijn, met andere woorden: op welke wijze kijkt het bewustzijn naar de buitenwereld en wat zijn de aanknopingspunten daarin waarop het zich oriënteert?

Ook uit de astrologie is een vierdeling bekend van typen die onder de noemer van de elementen worden gebruikt. Jung heeft altijd duidelijk gemaakt dat zijn vier bewustzijnsfuncties niet zijn ontleend aan de astrologie, maar puur op basis van ervaring in de praktijk zijn ontstaan. We mogen het dan ook heel opmerkelijk noemen dat de astrologische elementenleer en de vier bewustzijnstypen van Jung naadloos op elkaar aansluiten en qua betekenis veel overeenkomsten vertonen.

Voor Jung was dat niet verbazingwekkend. Hij was inmiddels bezig met het ontwikkelen van zijn ideeën die ten grondslag lagen aan het begrip archetype, en was ten tijde van het ontwikkelen van zijn typologie gefascineerd door het archetype van de quaterniteit. Voor hem lag dit archetype aan de basis van zijn vier bewustzijnsfuncties. De vier elementen uit de astrologie zouden dezelfde archetypische basis kunnen hebben.

Opbouw van de typenleer

Zijn uiteindelijke typologie beschrijft acht verschillende typen die het gevolg zijn van de combinatie van twee soorten indelingen in mensentypen:

1 *De instelling van het bewustzijn: introvert en extravert*

Centrale vraag: welke waarde heeft de buitenwereld ten opzichte van je binnenwereld? Is je bewustzijn ingesteld op alles wat zich in de buitenwereld voordoet en ontleen je daaraan

de maatstaf voor je beslissingen (extravert), of is je bewustzijn ingesteld op hoe je binnenwereld de buitenwereld ervaart en ligt de maatstaf voor je beslissingen in je eigen belevingen en ervaringen (introvert)?

2 *De bewustzijnsfuncties: voelen, denken, intuïtie en gewaarworden*

Centrale vraag: hoe oriënteer je je in de buitenwereld en hoe kijk je tegen de dingen aan? Neem je waar wat er zintuiglijk gesproken is (gewaarworden), neem je de gevoelswaarde waar (voelen), begrijp je het (denken) of neem je de mogelijkheden ervan waar (intuïtie)? Het oriënteren op de wereld om je heen is een zó vanzelfsprekende eerste reactie, dat je deze eigen manier van kijken zelf vaak helemaal niet in de gaten hebt. Het is als het ware een eerste kapstok om de dingen om je heen te kunnen plaatsen en benoemen, zodat je je in de wereld kunt bewegen. Die kapstok heb je al gebouwd nog voordat je je werkelijk met objecten in de buitenwereld gaat bezighouden.

(Uit: Karen M. Hamaker-Zondag, *Jungs psychologische typen in de praktijk*. Symbolon, Amstelveen, 2001.)

De bewustzijnsfuncties vertellen ons iets over onze manieren van kijken naar de wereld en het ordenen van de verschijnselen daarin, terwijl de instellingstypen ons vertellen of we bij onze manier van kijken de buitenwereld of onze binnenwereld van doorslaggevend belang vinden. Het zijn dus twee heel verschillende categorieën psychische mechanismen. Ze treden echter gezamenlijk op. Elke bewustzijnsfunctie doet zich in twee varianten voor: de introverte en de extraverte variant.

Kanttekeningen

De acht typen van Jung zijn na publicatie van zijn werk een eigen leven gaan leiden. Maar er zijn enkele kanttekeningen te maken bij deze acht typen.

In de eerste plaats geeft Jung in de uiteindelijke beschrijvingen onvoldoende aan dat er binnen de categorie introvert/extravert gradaties zijn. Een bewustzijnsfunctie in combinatie met een lichte extraversie moet anders worden omschreven dan dezelfde bewustzijnsfunctie in combinatie met een extreem extraverte houding. Jungs combinatie van bewustzijnsfunctie en instellingstype is door de beknoptheid ervan te beperkt om deze dynamiek goed te kunnen begrijpen.

Een tweede punt is dat Jung in zijn latere werk aangeeft dat er ook een tussengroep is, een groep mensen die je niet direct als introvert of extravert kunt benoemen. Aangezien de omschrijving van zijn acht typen steeds nadrukkelijk kenmerken van introversie of extraversie inhouden, komt deze tussengroep in Jungs typen niet uit de verf. Als je echter de grondgedachten die aan de basis liggen van zijn vier bewustzijnsfuncties neemt en die eerst benoemt, en als je vervolgens kijkt of er een instellingstype (introvert/extravert) bij de persoon in kwestie hoort, en zo ja welk, dan kun je de inzichten van Jung gewoon blijven gebruiken.

Compensatie van het onbewuste

Jung beschrijft bij elk type een aantal lastige kanten. De problemen die je als individu rond je typologie kunt ervaren hangen vooral samen met de compenserende functie van het onbewuste, ofwel het feit dat het onbewuste de (doorgaans eenzijdige) houding van het bewustzijn weer in balans probeert te brengen – en dat weliswaar op een onopgesmukte en natuurlijke, maar vooral ook onaangepaste en primitieve manier. Het onbewuste brengt daarbij inhouden naar boven die in menig opzicht tegengesteld zijn aan die van het bewustzijn en door ons bewustzijn dan ook als vreemd worden ervaren.

Juist deze compensatoire functie van het onbewuste speelt bij zowel de instellingstypen als de bewustzijnsfuncties een heel belangrijke rol. In het algemeen kun je de regel aanhouden dat hoe eenzijdiger het bewustzijn zich ontwikkelt, des te sterker en eenzijdiger tegengestelde factoren uit het onbewuste zich zullen gaan voordoen. Een extraverte bewustzijnsinstelling gaat gepaard met een onbewuste introverte compensatie, en omgekeerd.

Dat betekent voor een extravert dat als hij te extreem extravert wordt, zijn onbewuste ook steeds extremere compensatoire *introverte* mechanismen in stelling zal brengen. Dat betekent bijvoorbeeld dat iemand die met veel tamtam actief is in de buitenwereld en zich richt op alles wat zich daarin afspeelt, bij een nader contact eigenlijk moeilijk toegankelijk blijkt. Het is of je op de een of andere manier niet tot deze persoon kunt doordringen en alsof er geen echt in-tieme sfeer kan ontstaan. De onbewuste introversie sluit zich in zo'n geval af van de wereld, en laat niets toe. Ondanks alle schijnbaar contactuele eigenschappen van onze voorbeeld-extravert zie je door de onbewuste compenserende introversie toch communicatie- en con-

tactproblemen optreden. Bij een te grote overdrijving van zijn bewustzijn kan de extravert door deze onbewuste compensatie helemaal onderuit worden gehaald. Hij kan steeds meer gaan 'brallen' in de buitenwereld en steeds meer aandacht nodig hebben, terwijl hij tegelijkertijd het contact met zijn eigen onbewuste verlangens en instincten en zijn vermogen tot relateren helemaal verliest. Vroeg of laat zullen deze in sterke complexen doorbreken en onaangename reacties geven. Maar veel mensen zitten niet in deze extreme categorie en zullen dus ook veel mildere compensaties hebben. Hetzelfde mechanisme, maar dan in omgekeerde zin, geldt ook voor de introvert.

Ook bij de bewustzijnsfuncties speelt de compenserende onbewuste functie doorgaans een cruciale rol in onze ontwikkeling. Bij alle onbewuste uitingen en compensaties moeten we rekening houden met het feit dat het onbewuste onaangepast is, ongecultiveerd en ongedifferentieerd, waardoor het zowel puur natuurlijk als instinctief en storend kan werken, en de oorzaak van het feit dat we zo onhandig met die onbewuste inhouden omgaan. Dát is dus de achtergrond van de wat sterke beschrijvingen die we bij Jungs typen vinden. In mijn boek *Jungs psychologische typen in de praktijk* heb ik dat uitgebreid toegelicht en van voorbeelden uit het dagelijks leven voorzien om duidelijk te maken hoe dit mechanisme werkt en ook hoe belangrijk het in het leven van alledag is.

Uitkijken voor polariseren...

Wanneer je Jungs instellingstypen bestudeert, kun je een aantal kenmerkende reacties van beide extraheren. De twee typen zijn zo populair dat je de plank niet snel mis zult slaan wanneer je de typen tegengesteld karakteriseert. In 1924 heeft M. Freyd geprobeerd een lijst van tegengestelde trekken voor beide typen samen te stellen, en vanaf dat moment circuleren er overzichten, waarvan sommige ook als basis hebben gediend voor testen binnen de testpsychologie. Het grote bezwaar (dat Jung zelf ook had) tegen eenvoudige overzichten waarin de typen als tegengesteld worden benoemd, is dat er een eenzijdig en ongenueanceerd beeld ontstaat dat uitnodigt tot een oordeel, en dat laatste is bepaald niet de bedoeling.

Een extravert wordt in dit soort overzichten vaak gekarakteriseerd als actief en positief, optimistisch en enthousiast, vriendelijk en warm, praatgraag, bereidwillig en als iemand die graag meedoet. De introvert wordt omschreven als passief en negatief, pessimistisch en ge-

sloten, onvriendelijk en koud, zwijgzaam, afwijzend en individualistisch. De trekken van de introvert worden in onze (extraverte) maatschappij doorgaans als negatief beschouwd.

Voor Jung lag het wezen van introversie en extraversie echter anders. Toegegeven, Jung heeft uitspraken gedaan die zwart-wit overkomen, maar hij heeft vaker bij de typen de neiging gehad om ze in wat extremere vorm neer te zetten. Maar of iemand warm is of kil, hoeft niet samen te hangen met zijn instellingstype. Ook extraverte mensen kunnen kil zijn. Ze kunnen dan weliswaar een houding hebben van 'wij zijn sociaal en doen mee', maar de wezenlijke onbetrokkenheid kan bij bepaalde extraverten 'ervan afstralen' en zo een ongemakkelijke en zelfs kille sfeer scheppen, een sfeer waarin je het gevoel hebt niet gezien te worden.

Wanneer je daarentegen in een intiem en betrokken gesprek met een introvert verwickeld bent, is het heel goed mogelijk dat je een intense warmte ervaart en de diepte van het gesprek nooit meer vergeet. Bovendien: een introvert kan wel degelijk welbespraakt zijn, en een extravert kan best contactproblemen hebben. Bij de vraag of het gaat om introversie of extraversie gaat het vooral om de wáárde die de buitenwereld voor de betrokkene heeft. Het zijn de individuele complexen, naast de keuzen van het ego, die vervolgens ons gedrag bepalen. Handelingen kunnen de *indruk* wekken bij een bepaald instellingstype te behoren, maar kunnen ook zonder dat uit complexen voortvloeien.

Laten we daarom niet vergeten dat de manier waarop de instellingstypen verder functioneren erg afhankelijk is van de verdere persoonlijkheid (en vooral dus je onbewuste complexen), en dat er binnen het introverte type en binnen het extraverte type enorme variaties zijn. Over het algemeen kun je zeggen dat zware varianten altijd samenhangen met een onontwikkelde of neurotische persoonlijkheid, dus met een psyche die uit balans is en daardoor ook sterke compensaties van het onbewuste oproept. Waar Jung extremere typering geeft, heeft hij het eigenlijk over de zwaardere varianten, en dat mogen we niet verwarren met het totale type.

Helaas zijn vereenvoudigde overzichten waarin de typen onge-nuanceerd tegenover elkaar worden gezet bij een aantal testen in het bedrijfsleven erg populair geworden. De conclusies die eraan verbonden worden hebben echter niets meer van doen met de oorspronkelijke gedachten, ervaringen en uitgangspunten van Jung. Dat

geldt evenzeer voor wat deze testen doen met de vier bewustzijnsfuncties.

Totaalbeeld

In zijn voordracht 'Psychologische typen' uit 1923 stelt Jung dat hij op basis van zijn ervaring aan vier basisfuncties voldoende heeft om de verschillende wijzen van oriëntatie van het bewustzijn te classificeren.

Zijn vier functies geven tezamen een volledig beeld van een bepaald gegeven en zijn voor een volledige oriëntatie dus alle vier nodig. Jung zegt dat de denkfunctie ons helpt herkennen en beoordelen, de gevoelsfunctie vertelt ons hoe belangrijk of onbelangrijk iets voor ons is, de gewaarwordingsfunctie brengt de werkelijkheid aan ons over door middel van onze zintuigen, en intuïtie stelt ons in staat om de mogelijkheden of de achtergrond te vatten. Kortom: alle vier zijn ze even belangrijk voor het vatten en begrijpen van een totale situatie.

Het gewaarwordingstype oriënteert zich op de tastbare en zintuiglijk waarneembare werkelijkheid, zonder bijvoorbeeld daarbij rekening te houden met gevoelswaarden. Het denktype oriënteert zich uitsluitend op wat hij déntkt van een situatie, en sluit daarom alles buiten dat niet intellectueel of logisch kan worden begrepen. De gevoelstypen oriënteren zich door middel van gevoelsindrukken en koersen volledig op wat zij als aangenaam of als onaangenaam ervaren, en intuïtieve typen oriënteren zich allereerst op aanwezige mogelijkheden en zijn vertrokken zodra ze geen mogelijkheden meer kunnen ontwaren.

Superieure en inferieure functie

In het leven van alledag hebben we de functies nooit alle vier tot onze beschikking. In de regel staat er één op de voorgrond: onze superieure functie oftewel de functie waarmee ons bewustzijn zich oriënteert op de buitenwereld. Zoals een leeuw zijn prooi neerslaat met zijn voorpoot waarin zijn kracht zit, en niet met zijn staart zoals een krokodil dat kan doen, zo wordt onze gewoonlijke manier van reageren normaliter bepaald door het gebruik van onze betrouwbaarste en efficiëntste functie, die een uitdrukking is van onze specifieke kracht, aldus Jung. Dat neemt niet weg dat we wel degelijk ook af en toe zullen reageren op een manier die onze zwak-

ke kant laat zien; Jung verbindt dit met de zogenaamde inferieure functie.

De inferieure functie is de functie die tegengesteld is aan die van de bewuste houding, en die als compensatie vanuit het onbewuste dient. Jung hecht aan deze compenserende, inferieure functie veel waarde, en in de praktijk zie je haar ook daadwerkelijk steeds weer optreden.

Telkens wanneer we te eenzijdig dreigen te worden, of te weinig ontspannen zijn, of te veel in de stress raken, enzovoort, wordt als het ware de inferieure functie in ons onbewuste wakker en overvalt deze tijdelijk het bewustzijn. Het is dan net of we éven die andere functie zijn, en we zijn opeens in heel andere dingen geïnteresseerd, vertonen ander gedrag en zijn vooral ook dwingender en kwetsbaarder.

Onbewuste compensaties zijn nu eenmaal niet door het bewustzijn te sturen en te richten. We zijn bij zo'n doorbraak van de onbewuste functie dus even niet de baas over onszelf. Dat is niet erg, want juist omdat we de inferieure functie niet kunnen sturen en dus niet 'af kunnen zetten', hebben we in het doorbreken ervan een belangrijke alarmbel: het laat ons zien dat we bezig zijn om met ons bewustzijn te eenzijdig te worden, en het aardige is dat we door gebruik te maken van de grillen van de inferieure functie weer in balans kunnen komen. Alarmbel en hulp tegelijk. Maar hinderlijk is dat de uitingen ervan zo dwingend en soms kinderlijk, zo krachtig en moeilijk kunnen zijn.

Met name de inzichten die Jung tussendoor in zijn boeken en artikelen en soms in zijn brieven geeft, en het werk van Marie-Louise von Franz, die veel heeft toegelicht over de werking van de inferieure functie, maken duidelijk hoe belangrijk het is om rekening te houden met de dynamiek van de functies. Ook op dit punt hebben sommige psychologische tests die in het bedrijfsleven worden gebruikt niet begrepen wat Jung bedoelde. De inferieure functie kun je wel leren kennen en herkennen, maar je kunt haar nooit ontwikkelen en zij zal altijd wisselvallig zijn. En dat is lastig wanneer je in een cultuur opgroeit die vindt dat je alles onder controle moet krijgen! Maar zoals ik al zei: als we ons innerlijk waarschuwingssignaal dat ons ervoor behoedt dat we te eenzijdig worden zomaar zouden kunnen uitschakelen, dan zouden we zowel individueel als collectief heel snel in de problemen raken.

De inferieure functie in het leven van alledag

Inzicht in de uitingen van de inferieure functie is van onschatbare waarde in relaties. Denk eens aan een ouder die een kind heeft dat zich middels de gevoelsfunctie oriënteert in de buitenwereld. Voelen is dus de superieure functie. Dat kind zal als tegengestelde functie die van het denken hebben; de compenserende functie van het onbewuste is dus denken. Dat betekent niet dat het kind niet kan denken of geen feiten kan combineren! Het kind zal alleen niet de behoefte hebben om de wereld meteen vanuit een logica tegemoet te treden, het oriënteert zich op een andere manier. Het zal ook geen behoefte hebben aan die vorm van kijken. Maar het kan wel degelijk leren en sommen maken, al zal het dat op zijn of haar eigen wijze doen.

Maar als er te veel drukte of stress is, dan zal zomaar opeens de inferieure functie kunnen doorbreken. Het zal dan, doorgaans op een onmogelijk tijdstip, opeens sommen of huiswerk willen maken, of 's avonds laat stiekem nog willen lezen, of maar niet loskomen van de woordspelletjes, enzovoort. En opeens is het weer over. De bui is voorbij en de superieure functie neemt het weer over. Als je als ouder deze en andere signalen van de onbewuste functie kent, dan weet je dat het kind daar even in móet zitten om weer in balans te komen. Je weet ook dat het kind in die bui kan overdrijven of dwingen, zonder dat het boze opzet is. De bui gaat vanzelf weer over. Door meer zicht te hebben op de uitingen van de superieure en inferieure functie, en meer begrip te hebben voor de binnenwereld van de ander, kunnen heel veel onderlinge misverstanden worden voorkomen.

Hugo Van Hooreweghe haalt in zijn nawoord bij deze nieuwe editie van *Psychologische typen* Marie-Louise von Franz aan, die het niet duidelijker had kunnen zeggen: 'Dat is de reden waarom de hele theorie van de typen in praktisch opzicht enorm belangrijk is: het is de enige manier om te voorkomen dat je andere mensen compleet verkeerd verstaat. Het is een sleutel, althans theoretisch, voor enig begrip van een persoon wiens spontane reacties een compleet raadsel zijn dat je compleet zou misverstaan als je spontaan zou reageren.'

Ik heb vanaf medio jaren zeventig intensief in de praktijk gewerkt met de typologie van Jung, en heb de rijkdom aan inzichten en de vele toepassingsmogelijkheden ervaren. Het boek *Psychologische typen* is een eerste kennismaking met Jungs inzichten, een kennismaking die het waard is om te worden uitgediept.

Literatuur

- Empedokles, *Aarde, lucht, water en vuur*. Vertaald en toegelicht door R. Ferwerda. Athenaeum – Polak & Van Gennep, Amsterdam, 1997.
- Von Franz, M.L. von: 'The Inferior Function'. In: *Lectures on Jung's Typology*. Spring Publications, New York, 1975.
- Hamaker-Zondag, K.M.: *Psyche en astrologisch symbool*. Schors, Amsterdam, 1978.
- Hillman, J.: 'The Feeling Function'. In: *Lectures on Jung's Typology*. Spring Publications, New York, 1975.
- Jacobi, J.: *De psychologie van C.G. Jung*. Servire, Cothen, 1992.
- Jung, C.G.: *Collected Works*, deel 6: *Psychological Types*. R&KP, Londen, 1977. Nederlands: *Psychologische typen*, Lemniscaat, Rotterdam, 2002.
- Jung, C.G.: *Collected Works*, deel 6: *Psychological Types*. R&KP, Londen, 1977. Appendix: 'Four Papers on Psychological Typology':
- 'A Contribution to the Study of Psychological Types' (1913)
 - 'Psychological Types' (1923)
 - 'A Psychological Theory of the Types' (1931)
 - 'Psychological Typology' (1936)
- Jung, C.G.: *Collected Works*, deel 7: *Two Essays on Analytical Psychology*. R&KP, Londen, 1977, hoofdstuk 4: 'The Problem of the Attitude-Type'.
- Jung, C.G.: *Brieven* I, II en III. Walter-Verlag, Olten, 1972-1973.
- Jung, C.G., en F. Riklin: 'Experimentelle Untersuchungen über Assoziationen Gesunder'. In: D.A.S. I. Beitrag, in *Journ. Psychol. Neurol.*, III en IV, 1904.
- Meier, C.A.: *Persönlichkeit. Der Individuationsprozess im Lichte der Typologie C.G. Jungs*. Walter-Verlag, Olten, 1977.
- Meier, C.A.: *Bewusstsein. Erkenntnistheorie und Bewusstsein. Bewusstwerdung bei C.G. Jung*. Walter-Verlag, Olten, 1975.
- Wehr, G.: *Carl Gustav Jung. Zijn leven en werk*. Lemniscaat, Rotterdam, 1993.
- Whitmont, E.C.: *The Symbolic Quest. Basic Concepts of Analytical Psychology*. Princeton University Press, Princeton, 1978. Hoofdstuk 8: 'Psychological Types'.
- Wickes, F.: *The Inner World of Childhood*. Coventure, Londen, 1977.
- Wolff, T.: *Studien zu C.G. Jungs Psychologie*, Rhein Verlag, Zürich, 1959.

Inleiding

Plato en Aristoteles! Dat zijn niet alleen twee stelsels, maar ook de vertegenwoordigers van twee verschillende mensentypen die sinds onheuglijke tijden in de meest uiteenlopende gedaanten steeds op gespannen voet met elkaar hebben gestaan. Met name heel de Middeleeuwen door, tot op de dag van vandaag, is deze strijd gevoerd en zij vormt de werkelijke inhoud van de kerkgeschiedenis. Steeds gaat het om Plato en Aristoteles, zij het dan ook onder andere namen. Gevoelsmensen, mystici, platonische naturen openbaren uit de afgronden van hun gemoed de christelijke ideeën en de daarmee overeenstemmende symbolen. Praktische, ordenende, aristotelische geesten bouwen uit deze ideeën en symbolen een hecht stelsel, een dogmatisch en een eredienst op. De kerk omvat uiteindelijk beide typen, waarvan het ene zich bij voorkeur in de geestelijkheid verschanst en het andere daarentegen meer in het monnikendom. Zij bestrijden elkaar evenwel onophoudelijk.

– H. Heine, *Deutschland* 1

In mijn praktijk als psychiater is het mij al lang opgevallen dat er naast de talrijke individuele verscheidenheden in de psychologie van de mens ook *verschillen in type* bestaan, waarvan er mij om te beginnen *twee* opvielen, die ik het *introverte* (naar binnen gekeerde) en het *extraverte* (naar buiten gekeerde) type heb genoemd.

Wanneer we de levensloop van een mens gadeslaan, constateren we hoe de lotgevallen van de één meer worden bepaald door de objecten van zijn belangstelling, terwijl die van de ander meer worden beheerst door zijn eigen innerlijk, door zijn subject dus. Aangezien wij nu allen min of meer naar de éne of andere kant afwijken, zijn wij van nature geneigd om alles op te vatten in de geest van ons eigen type.

Ik maak al hier melding van dit feit, om mogelijke misverstanden te voorkomen. Het spreekt vanzelf dat dit feit een poging om tot een algemene beschrijving van de typen te komen, in ernstige mate bemoeilijkt. Ik moet derhalve bij de lezer al een aanzienlijke dosis goede wil veronderstellen, wil er kans zijn dat men mij goed

zal begrijpen. De zaak zou betrekkelijk eenvoudig zijn wanneer iedere lezer van zichzelf wist tot welke categorie hij zelf behoorde. Het valt echter dikwijls zeer moeilijk uit te maken of iemand tot het ene type behoort, dan wel tot het andere, vooral wanneer men zichzelf moet beoordelen. Het oordeel over de eigen persoonlijkheid is immers altijd uitermate onzuiver. Deze onzuiverheden in de beoordeling van zichzelf komen daarom zo veelvuldig voor, omdat ieder uitgesproken type gekenmerkt wordt door een speciale *neiging tot compensatie van de eenzijdigheid van zijn type*, een neiging die biologisch daarom zo doelmatig is, omdat zij ernaar streeft het psychische evenwicht te bewaren. Door deze compensatie ontstaan secundaire karakters of *typen* die een uiterst moeilijk te ontraadselen beeld opleveren, zo moeilijk dat men zelfs soms geneigd is om elk bestaan van bepaalde typen te loochenen en uitsluitend aan individuele verschillen te geloven.

Ik moet op deze moeilijkheden de nadruk leggen om een bepaalde eigenaardigheid in mijn hier volgende beschouwingen te rechtvaardigen. Men zou namelijk kunnen menen dat de eenvoudigste methode zou zijn dat men twee concrete gevallen nauwkeurig beschreven en zorgvuldig geanalyseerd tegenover elkaar plaatste. Ieder mens heeft evenwel beide elementen in zich, het introverte zowel als het extraverte, zodat slechts het betrekkelijke overwicht van een van beide het type doet ontstaan. Men zou dus al sterk moeten retoucheren om het nodige reliëf in het beeld te brengen, wat op een meerdere of mindere mate van vroom bedrog zou neerkomen. Daar komt dan nog bij dat de psychologische reactie van de mens een dusdanig gecompliceerde zaak is, dat mijn uitbeeldingsvermogen nauwelijks toereikend zou zijn om er een volmaakt juiste weergave van te leveren. Ik moet er mij dus noodgedwongen toe bepalen om de beginselen uiteen te zetten die ik uit de menigte der geobserveerde afzonderlijke feiten heb kunnen abstraheren. Het gaat daarbij niet om een deductio a priori, al heeft het daar wellicht min of meer de schijn van, doch om een deductieve *weergave* van langs proefondervindelijke weg verworven inzichten. Deze inzichten kunnen naar ik hoop een verhelderende bijdrage leveren tot de oplossing van een dilemma dat niet slechts in de analytische psychologie, maar ook op andere terreinen van de wetenschap, en vooral ook in de onderlinge persoonlijke verhoudingen tussen de mensen, tot misverstand en tweedracht heeft geleid en nog altijd leidt. Dit verklaart

ook waarom het bestaan van twee verschillende typen een eigenlijk al lang bekend feit is dat in de een of andere vorm hetzij de menzenkenner, hetzij het vorsende intellect van de denker is opgevallen, en dat zich aan de intuïtie van een Goethe heeft geopenbaard als *sy-stole* (samentrekking) en *diastole* (ontspanning). De namen en begrippen waaronder de verschijnselen van introversie en extraversie worden gerealiseerd, lopen zeer uiteen en hangen dikwijls samen met het individuele standpunt van de waarnemer. Niettegenstaande deze verscheidenheid in formulering valt telkens weer het overeenkomstige op in de grondopvatting, namelijk in het ene geval de gerichtheid van de belangstelling op het object, en in het andere geval die van het object af en naar het subject met zijn eigen psychologische processen toe. In het eerste geval werkt het object als een magneet op de tendensen van het subject, trekt deze aan en beheerst het subject in hoge mate, ja, het vervreemdt dit laatste zelfs van zichzelf en verandert de eigenschappen daarvan, door aanpassing aan het object, in zulk een mate dat men zou kunnen menen dat het object van grotere, in laatste instantie zelfs van doorslaggevende betekenis voor het subject was, en dat het in zekere zin een absolute bestemming en een diepere zin van leven en lot was dat het subject geheel en al in het object opging. In het andere geval daarentegen blijft het subject het middelpunt van alle belangstelling. Men zou kunnen zeggen dat het er de schijn van had dat in laatste instantie alle levensenergie op het subject was gericht, waardoor voortdurend weer werd voorkomen dat het object een overheersende invloed verkreeg. Het lijkt alsof de energie van het object wegvloeit, alsof het subject de magneet is die het object naar zich toe wil trekken.

Het is niet gemakkelijk deze zo tegenovergestelde verhouding tot het object op een bevattelijke en duidelijke wijze te karakteriseren, en het gevaar is groot dat men komt tot uiterst paradoxale formuleringen, die meer verwarring stichten dan klaarheid scheppen. Zeer in het algemeen zou men het introverte standpunt kunnen omschrijven als datgene waarbij onder alle omstandigheden het ik en het subjectieve psychologische gebeuren boven het object en het objectieve gebeuren worden geplaatst, of zich in ieder geval daartegenover trachten te handhaven. Door het aannemen van deze houding wordt dus aan het subject een hogere waarde toegekend dan aan het object. Ten gevolge daarvan bevindt het object zich steeds op een lager waardeniveau, het is van secundaire betekenis, ja, het

fungeert soms zelfs slechts als het uitwendige, objectieve teken van een subjectieve inhoud, als het ware als de belichaming van een idee, waarbij dan deze idee het essentiële is; of het is het voorwerp van een gevoel, waarbij evenwel de gevoelservaring de noodzaak is en niet het object in zijn reële individualiteit. Het extraverte standpunt daarentegen maakt het subject ondergeschikt aan het object, waarbij aan dit laatste een allesoverheersende waarde wordt toegekend. Het subject heeft steeds een secundaire betekenis, het subjectieve gebeuren schijnt soms niet meer dan een storend of overtollig aanhangsel van de objectieve gebeurtenissen. Het is duidelijk dat de psychologie die op deze beide tegengestelde grondhoudingen wordt gebaseerd, in twee totaal uiteenlopende stromingen moet uiteenvallen. De ene beziet alles vanuit de gezichtshoek van de persoonlijke opvatting, de andere onder die van het objectieve gebeuren.

Deze tegenovergestelde houdingen zijn in de eerste plaats niet anders dan tegengesteld gerichte mechanismen: een ontspannend uitgaan tot en aanvatten van het object en een samentrekkend concentreren op en onttrekken van de energie aan het gegrepen object. Ieder mens bezit deze beide mechanismen als uitdrukkingwijze van zijn natuurlijke levensritme, dat door Goethe zeker niet bij toeval met de werkzaamheid van het hart is vergeleken. Een ritmische afwisseling van de beide psychische vormen van activiteit zou slechts in overeenstemming zijn met een normaal levensverloop! De gecompliceerde uiterlijke omstandigheden waaronder wij leven, alsmede de misschien nog meer gecompliceerde factoren die onze individuele psychische gesteldheid bepalen, laten evenwel slechts uiterst zelden een volkomen ongestoord verloop van onze psychische levensactiviteit toe. Uiterlijke omstandigheden en innerlijke gesteldheid bevorderen dan ook zeer vaak de werkzaamheid van het ene mechanisme en belemmeren of verhinderen die van het andere. Daardoor ontstaat natuurlijk een overheersen van een der beide mechanismen. Wordt deze toestand op de een of andere wijze chronisch, dan ontstaat daardoor een *type*, namelijk een gewoontehouding waarin een van de mechanismen blijvend de overhand verkrijgt, zij het dan ook zonder in staat te zijn het andere ooit geheel te onderdrukken, aangezien dit eveneens een onmisbaar element is van de levensactiviteit. Van een zuiver type, in de zin dat er slechts één mechanisme aanwezig is en het andere volkomen geatrofieerd is, kan dan ook nimmer sprake zijn. Een uitgesproken type betekent

dus altijd alleen maar het betrekkelijk overheersen van een der beide mechanismen.

Door het constateren van de introversie en de extraversie was een eerste mogelijkheid geschapen om twee grote groepen van psychologische individuen te onderscheiden. Toch is deze indeling van zo algemene en oppervlakkige aard dat zij inderdaad niet meer dan een zeer globale onderscheiding betekent. Een nadere bestudering van de individuen die in de beide groepen vallen, brengt onmiddellijk belangrijke verschillen aan het licht tussen de afzonderlijke individuen die tot één en dezelfde groep behoren. De ervaring heeft mij nu geleerd dat de individuen zich in het algemeen niet alleen op grond van het verschil tussen introversie en extraversie laten indelen, maar ook aan de hand van de afzonderlijke psychologische elementaire functies. Op dezelfde wijze namelijk als uiterlijke omstandigheden en innerlijke gesteldheid de extraversie of introversie de overhand doen hebben, wordt ook het domineren van een bepaalde elementaire functie in het individu veroorzaakt. Als elementaire functies, dat wil zeggen: als functies die zich zowel door hun spontane karakter als door hun principiële aard van de overige functies onderscheiden, hebben zich het *denken* en het *voelen*, de *gewaarwording* en de *intuïtie* in mijn praktische ervaring geopenbaard. Het overheersen van een dezer functies doet het desbetreffende type ontstaan. *Ieder van deze typen kan op zijn beurt weer introvert of extravert zijn*, al naargelang de hierboven weergegeven verhouding tot het object. De hier aangegeven indeling heb ik niet consequent doorgevoerd in een tweetal voorlopige mededelingen over de psychologische typen.¹ Ik heb daar het denktipe met het introverte type vereenzelvigd en het gevoelstipe met het extraverte. Deze combinatie is evenwel in het licht van een nauwkeuriger studie van het vraagstuk niet houdbaar gebleken. Ter voorkoming van misverstanden zou ik daarom de lezer willen verzoeken met de hier toegepaste indeling rekening te houden.